

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

2001 metai

2

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2001

2

VILNIUS 2002

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2001

2

VILNIUS 2002

UDK 947.45
Li 237

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS

Vytauto Didžiojo universitetas

Alfonsas EIDINTAS

Vilniaus universitetas

Zigmantas KIAUPA (pirmininkas)

Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS

Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ

Lietuvos istorijos institutas

Bronius MAKASKAS

Lenkijos MA istorijos institutas

Edmundas RIMŠA

Lietuvos istorijos institutas

Jolita SARCEVIČIENĖ (sekretorė)

Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS

Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS

Milervilio universitetas

Redakcinės kolegijos adresas:
Kražių g. 5, 2001 Vilnius
<http://www.istorija.lt>

ISSN 0202-3342

© Lietuvos istorijos institutas, 2002
© Straipsnių autoriai, 2002

MINDAUGAS P O C I U S

**PARTIZANŲ KOVA SU ČEKISTŲ SLAPTAISIAIS BENDRADARBIAIS:
PIETŲ LIETUVA 1945–1947 M.**

Įvadas

Antisovietinio ginkluoto pasipriešinimo klausimai pastarąjį dešimtmetį buvo nagrinėjami ne kartą. Atlikta daug tyrimų, tačiau ne visi 1944–1953 m. partizaninio judėjimo istorijos aspektai atskleisti. Kai kurios problemos laukia sprendimo. Viena iš jų – kontroversiškai vertinama partizanų kova su čekistų slaptaisiais bendradarbiais. Šiame darbe ji bus tyrimo objektas. Temos pasirinkimą lėmė tai, kad istoriografijoje klausimas mažai tyrinėtas ir gerokai suprimityvintas. Galima išskirti keletą priežasčių, kodėl taip atsitiko. Pirma, nemažai pagrindžio istorijos tyrinėtojų čia neižvelgia problemos, teigdami, kad partizanai naikino tik išdavikus ir jie susilaukė adekvačios savo darbams bausmės. Antroji priežastis – nenoras gilintis į opią, sudėtingą ir nepopuliarią temą.

Sovietiniais laikais apie partizanų smurtą buvo daug rašyta. Manytume, verta tendencingai pateiktus įvykius išanalizuoti ir įvertinti iš naujo. Vienpusiškai, neretai faktų klastotėmis pasižymėję ideologiniai darbai problemą gerokai iškreipė, todėl dabar, remiantis įvairia dokumentine medžiaga, aktualu atlikti naujus, kiek galima labiau nešališkus tyrimus.

Šio tyrimo tikslas – pabandyti kuo objektyviau atskleisti kai kuriuos prieštarigus pagrindžio kovos su čekistų slaptaisiais bendradarbiais aspektus Pietų Lietuvoje. Stengtasi akyliau patyrinėti partizanų vykdytas plataus masto baudžiamąsias operacijas ir atsakyti į keletą nelengvų klausimų. Vieni iš svarbiausių: kokia buvo partizanų baudžiamoji teisė, vadovybės pozicija, kovos taktika agentų ir informatorių atžvilgiu? Ar teroro aktai buvo naudingi išsilaisvinimo kovai, pasipriešinimo dalyvių ir visuomenės saugumui? Ar tai buvo racionali kovos su išdavikais taktika? Kaip

tokias kovos priemones vertinti moraliniu požiūriu? Stengtasi nustatyti pagrindines smurtą lėmusias priežastis, palyginti kovos pobūdį įvairiose naujai okupuotose šalyse. Viename straipsnyje išsamiai, giliai ir nuosekliai išnagrinėti minėtas problemas turbūt neįmanoma. To ir nesiekta, tikintis, kad ateityje nauji tyrimai užpildys šio darbo spragas.

Apie partizanų kovą su agentais ir informatoriais mokslinių straipsnių nėra daug. Apžvelgiant historiografiją, pirmiausia reiktų pažymėti profesionaliai ir plačiausiai iš istorikų problemą nagrinėjusį Kęstutį K. Girmių¹. Jis ištyrė sovietų sudarytus partizanų nužudytų žmonių sąrašus, analizavo sąjūdžio vykdytas represijas, nustatė pagrindinius ir svarbiausius smurtą skatinusius veiksnius. Taip pat pateikė ir apibendrinio teoriniais skaičiavimais pagrįstus gana tikslius duomenis apie žuvusius civilius gyventojus. Tačiau K. K. Girmiui labai trūko tuomet dar uždarų Lietuvos archyvų dokumentinės medžiagos. Atsparos (rezistencijos) kovos metodų moralinius aspektus savo darbuose svarstė Jonas Aistis², taikliai pastebėjęs, kad partizaną „pavojus kaip šešėlis seka. Jis yra užpjudytas, jis visą laiką ginasi. Kartais ir tada, kai gintis nereikia“³.

Nepriklausomoje Lietuvoje subalansuotą skaudžių įvykių vertinimą pateikė Liudas Truska: „Ginkluota pokario rezistencija – ne tik didvyriška kova su priešu, savęs išsižadėjimas, pasiaukojimas Lietuvai, bet ir asmeninių sąskaitų suvedinėjimas, kerštavimas, didžiausios vertybės – žmogaus gyvenimo nuvertinimas. Neretai buvo žudomos ištisos šeimos, net mažamečiai vaikai, kurie tikrai nebuvo MGB agentai“⁴.

Specialius straipsnius apie mirties bausmes informatoriams parašė Nijolė Gaškaitė-Žemaitienė⁵. Kituose savo darbuose ji aptarė kovą su agentais ir sovietiniais pareigūnais, apžvelgė agentų kategorijas, funkcijas, verbavimo motyvus bei būdus⁶. Nagrinėdama partizanų baudžiamąją teisę autorė pastebėjo, kad „jau atėjo laikas kalbėti apie vieną iš skaudžiausių to meto problemų – apie partizanų vykdytus mirties nuosprendžius“⁷. Nenorėčiau sutikti su kai kuriomis autorės išvadomis, pavyzdžiui, kad mirties nuosprendžiai „būdavo vykdomi tik iš anksto nusikaltusįjį perspėjus“, jog agentų smogikų teroro aktai „visuomenės atmintyje išliko tarsi tikrų partizanų

¹ K. K. G i r n i u s, *Partizanų kovos Lietuvoje* (fotogr. leid.), Vilnius, 1990, p. 361–400.

² J. A i s t i s, *Milfordo gatvės elegijos*, London, 1969, p. 52, 57–58.

³ Ten pat, p. 76.

⁴ L. T r u s k a, *Lietuva 1938–1953 metais*, Kaunas, 1995, p. 159.

⁵ N. G a š k a i t ė, Partizanų mirties nuosprendžiai: prasimanymai ir tikrovė, *Laisvės kovų archyvas*, t. 18, Kaunas, 1996, p. 93–110; N. G a š k a i t ė, Partizanų garbė, *Partizanų kovos Šiaulių krašte: Archyvinė medžiaga, atsiminimai*, sudarytoja A. Malinauskaitė, Šiauliai, 1996, p. 4–14.

⁶ N. G a š k a i t ė, *Pasipriešinimo istorija. 1944–1953 metai*, Vilnius, 1997, p. 101–106; N. G a š k a i t ė-Ž e m a i t i e n ė, MGB-KGB agentūra okupuotoje Lietuvoje, *Genocidas ir rezistencija*, Vilnius, 1997, Nr. 2, p. 97–105.

⁷ N. G a š k a i t ė, Partizanų baudžiamoji teisė, *Lietuvos aidas*, 1994 01 05.

akcijos“ arba „nedidelis partizanų nužudytų žmonių [civilių. – M. P.] skaičius“⁸. Šie teiginiai neatitinka tikrovės.

Apie agentų kategorijas ir verbavimo metodus taip pat rašė Juozas Parnauskas⁹. Trumpai tema apžvelgta kolektyviniame N. Gaškaitės, Dalios Kuodytės, Algio Kašėtos ir Bonifaco Ulevičiaus darbe¹⁰. Svarbius duomenis apie atskiras plataus masto partizanų teroro akcijas, agentų veiklą pateikė J. Starkauskas¹¹.

Apibendrinant nepriklausomybės metų istoriografiją galima pasakyti, kad dažnai tyrėjų darbuose jaučiamas idealizuojantis požiūris į laisvės kovotojus. Ne viename straipsnyje ryškūs sovietinio mąstymo relikvai, kai nutylimi niekuo nepateisinami partizanų veiksmai. Tai pavadintume „švytuoklės principu“, kai iš vieno kraštutinumo (sovietiniai šmeižikiški darbai) krentama į kitą kategoriškumą, vienmatiskus vertinimus. Antra vertus, paskelbta nemažai naujos vertingos empirinės medžiagos, pamažu bandoma pripažinti nuo partizanų nukentėjusių nekaltų žmonių tragediją. Negaliu nepritari kunigo Felikso Jucevičiaus minčiai, kad „istorinis pažinimas neturi nieko bendra su praeities egzaltacija. Idealinė ir poetinė įvykių ir žmonių interpretacija nėra istorija, o mitas“¹².

Nereikėtų nutylėti sovietinių istorikų darbų. Žinoma, daugiausia jie tenkino ideologinius valdžios užsakymus. Siekiant apjuodinti kovą dėl nepriklausomybės, melas, šmeižtas ir tiesa buvo sumaišyti į neatskiriamą lydinį. Iš kitų darbų išsiskiria apibendrinantys Algirdo Rakūno ir Stasio Laurinaičio darbai¹³, kuriuose autoriai grubiai iškreipė partizanų represinių priemonių turinį. Sovietinę istoriografiją, su mažomis išimtimis, nedera laikyti moksline. Nepaisant to, kai kurie darbai vertingi savo faktografinė medžiaga, nors ir ne visai tiksliai arba tendencingai atrinkta. Knygų serijoje „Faktai kaltina“¹⁴ paskelbta suimtų pasipriešinimo dalyvių, nukentėjusiųjų parodymai, žuvusių partinių ir sovietinių aktyvistų bei civilių sąrašai. Šiomis knygomis kaip

⁸ N. Gaškaitė, Partizanų mirties nuosprendžiai..., p. 107–108.

⁹ J. Parnauskas, KGB agentūros verbavimas ir agentų kategorijos, *Darbai*, Vilnius, 1996, Nr. 2, p. 36–52.

¹⁰ N. Gaškaitė, D. Kuodytė, A. Kašėta, B. Ulevičius, *Lietuvos partizanai 1944–1953 m.*, (toliau – *Lietuvos partizanai*), Kaunas, 1996, p. 37–42, 384–408, 433–434.

¹¹ J. Starkauskas, *Čekistinė kariuomenė Lietuvoje 1944–1953 metais*, Vilnius, 1998, p. 62, 76, 126, 214, 235, 390; J. Starkauskas, Ginkluotas sovietinis partinis aktyvas ir kiti sukarinti dariniai, *Genocidas ir rezistencija*, Vilnius, 1999, Nr. 1(5), p. 52–53.

¹² F. Jucevičius, Tarp mirties ir mito, *Aidai*, 1967 balandis, Nr. 4(199), p. 145.

¹³ A. Rakūnas, *Klasių kova Lietuvoje 1940–1951 m.*, Vilnius, 1976, p. 134–214; S. Laurinaitis, A. Rakūnas, *Kovoje už socialistinę Lietuvą*, Vilnius, 1983, 136 p.

¹⁴ *Žudikai bažnyčios prieglobstyje: Archyviniai dokumentai*, II rinkinys, antras papild. leidimas, rinkinį sudarė B. Baranauskas ir G. Erslavaitė, Vilnius, 1963, 255 p.; *Archyviniai dokumentai apie nacionalistų antilaudinę veiklą*, V rinkinys, spaudai parengė B. Baranauskas, J. Vicas, Vilnius, 1962, 200 p.; *Buržuazinių nacionalistų gaujų siautėjimas Dzūkijoje: Archyviniai dokumentai*, VI rinkinys, spaudai parengė V. Ditkevičius, Vilnius, 1964, 232 p.

šaltiniais naudotis reikia labai atsargiai. Parašyta keletas publicistinio pobūdžio dokumentinių apysakų¹⁵. Jos turėjo „demaskuoti“ partizanų „žvėriškumus“ Lazdijų ir Alytaus apskrityse. Apysakų mokslinė vertė labiau nei abejotina. Reikia pastebėti, kad sovietiniai darbai daugiausia buvo skirti nušviesti kontroversiškus partizanų veiksmus Dzūkijoje, tačiau tai neturėtų kliudyti naujiems tų pačių įvykių tyrimams. Aukštaitijoje, Suvalkijoje ir Žemaitijoje plataus masto baudžiamųjų akcijų pasitaikė palyginti nedaug, bet šį faktą, kaip pastebėjo K. K. Girnius, sovietinė istoriografija nutylėjo neatsitiktinai. Akivaizdu, jog sovietiniai darbai negali likti vieninteliu skaudžių problemų pažinimo šaltiniu.

Daug vertingos istorinės medžiagos suteikia vadų ir eilinių partizanų, pasipriešinimo dalyvių atsiminimai, dienoraščiai, liudijimai, rašyti laisvės kovų laikotarpiu, Atgimimo metais ir atkūrus Lietuvos valstybę. Pirmiausia reikia išskirti Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio (toliau – LLKS) Gynybos pajėgų vado Adolfo Ramanausko-*Vanago* atsiminimus¹⁶. Tai autentiškas, labai vertingas šaltinis, atskleidžiantis daugelį ginkluoto pasipriešinimo aspektų.

Daug valstybės saugumo darbuotojų sudarytų dokumentų apie Dainavos apygardos Šarūno rinktinę surasime Broniaus Kašelionio knygoje¹⁷. Iš serijos „Lietuvos kovų ir kančių istorija“ svarbūs temai dokumentų rinkiniai „Laisvės kovos 1944–1953 metais“¹⁸ ir „Lietuvos partizanų kovos ir jų slopinimas MVD–MGB dokumentuose 1944–1953 metais“¹⁹. Labai iškalbingi, informatyvūs Tauro apygardos dokumentai, skelbti dokumentų rinkinyje „Lietuvos partizanų Tauro apygarda (1945–1952 m.)“²⁰.

Rašant straipsnį daugiausia naudotasi pirminiais šaltiniais, kurių didžiausią grupę sudaro Lietuvos SSR slopinimo žinybų bei Lietuvos komunistų partijos (bolševikų) Centro komiteto (toliau – LKP(b) CK) dokumentinė medžiaga, saugoma Lietuvos ypatingajame archyve (toliau – LYA). Jos patikimumo laipsnis nevienodas. Remtis saugumiečių dokumentais, kaip ir kitais šaltiniais, reikia kritiškai. Jų negalima atmesti kaip labai klaidinančius, laikyti falsifikatais ar ignoruoti, kitaip labai nukentės tyrimas.

¹⁵ P. R i m k u s, *Tai buvo Leipalingyje: Dokumentinė apysaka*, Vilnius, 1961, 71 p.; *Faktai kaltina: Kraują sugėrė Dzūkijos smėlis*, spaudai parengė A. Vabalas, Vilnius, 1960, 71 p.

¹⁶ A. R a m a n a u s k a s - V a n a g a s, *Daugel krito sūnų...: partizanų gretose*, Vilnius, 1999, 607 p.

¹⁷ B. K a š e l i o n i s, *Dainavos partizanai: Šarūno rinktinė (dokumentai ir prisiminimai)*, Vilnius, 1999, p. 492.

¹⁸ *Lietuvos kovų ir kančių istorija: Laisvės kovos 1944–1953 metais: Dokumentų rinkinys* (toliau – *Laisvės kovos...*), sudarė D. Kuodytė, A. Kašėta, Kaunas, 1996, 626 p.

¹⁹ *Lietuvos kovų ir kančių istorija: Lietuvos partizanų kovos ir jų slopinimas MVD–MGB dokumentuose 1944–1953 metais: Dokumentų rinkinys*, sudarė N. Gaškaitė, A. Kašėta, J. Starkauskas, Kaunas, 1996, 722 p.

²⁰ *Lietuvos partizanų Tauro apygarda (1945–1952 m.): Dokumentų rinkinys* (toliau – *Lietuvos partizanų Tauro apygarda...*), sudarė N. Maslauskienė, ats. red. J. R. Bagušauskas, Vilnius, 2000, 584 p.

Kita didelė dalis šaltinių – originalūs laisvės kovotojų dokumentai, spaudos leidiniai, jų nuorašai ar kopijos, laikomi, LYA, Genocido aukų muziejaus fonde (toliau – GAMF), Tremties ir rezistencijos muziejaus archyve (toliau – TRMA). Tiriant pasirinktą problemą stengtasi kuo daugiau naudotis išlikusiais partizanų archyvais.

1945 m. antroje pusėje Pietų Lietuvos partizanai pradėjo vis daugiau dėmesio skirti kovai su čekistų sekliais. 1946–1947 m. intensyviausiai buvo persekiojami ir baudžiami numanomi šnipai. Šie kriterijai nulėmė straipsnio chronologines ribas.

Trumpinant terminas „partiniai ir sovietiniai aktyvistai“ straipsnyje kai kur pakeistas žodžiu „aktyvistai“, terminas „agentai ir informatoriai“ – tiesiog „informatoriai“. Sąvokos „teroro aktai“ ir „teroristiniai veiksmai“ naudojami pagal vieną apibrėžimą, kuris sako, kad „terorizmas yra toks smurto vartojimas ar grasinimas jį vartoti, kuris tarp kai kurių gyventojų sluoksnių (t. y. aukų ir tų, kurie tikisi būti aukomis) sukelia didelę baimę ir nerimą, siekiant kai kurių politinių tikslų“²¹.

Slaptieji bendradarbiai: kategorijos, funkcijos, skaičiai ir vaidmuo

1944 m. Raudonosios armijos užimtose Lietuvos teritorijose nedelsiant buvo atkuriamos SSSR represinės struktūros: NKVD–NKGB, istrebitelių batalionai, prokuratūra ir teismai. Valstybės saugumo darbuotojai ėmė naudoti visas įmanomas priemones visuotiniam lietuvių tautos pasipriešinimui slopinti. Pagrindiniai būdai buvo karinis, tardyminis ir agentūrinis. 1944–1945 m. daugiausia buvo remiamasi karine jėga – NKVD įvairių rūšių kariuomene. Tačiau viena iš efektyviausių kovos su partizaniniu judėjimu priemonių buvo slaptieji bendradarbiai. Jų reikšmė ir skaičius 1944 m. pabaigoje – 1945 m. pradžioje po truputį augo.

NKVD–NKGB žinybos pirmaisiais organizavimosi apskrityse mėnesiais labai sunkiai formavo agentūros tinklą. 1944 m. lapkričio pradžioje NKVD įskaitoje buvo tik 1686 slaptieji bendradarbiai. Iš jų – 2 rezidentai, 232 agentai ir 1452 informatoriai²². Gyventojai laikėsi gana tvirtai opoziciškai ir visai vengė bendradarbiauti su represinių struktūrų darbuotojais. Dauguma tuo metu prievarta užverbuotųjų neteikė svarbios informacijos, buvo neveiklūs, išsisukinėjo nuo užduočių ir „dvideidžiavo“ („dvurušničiali“ – saugumiečių vartotas terminas), t. y. dirbo dviem pusėms. Neatsitiktinai po SSSR vidaus reikalų liaudies komisaro L. Berijos pirmojo pavaduotojo valstybės saugumo antrojo rango komisaro S. Kruglovo atvykimo į Lietuvą (1944 12 04) slopinimo institucijų agentūrinis darbas žymiai paspartėjo. Kiek vėliau vietinį represinį

²¹ K. K. Girnius, min. veik., p. 45.

²² LSSR valstybės saugumo liaudies komisaro A. Guzevičiaus 1944 11 01 suvestinė, LYA, f. K–1, ap. 10, b. 1/13, l. 9.

aparata sustiprino apie 400 čekistų, atsiųstų iš SSSR NKVD centrinio aparato ir turinčių didelę agentūrinio darbo patirtį²³.

LSSR NKVD kovos su banditizmu (toliau – BB) skyriaus viršininkas papulkininkis A. Gusevas 1945 m. sausio mėn. tarnybiniame rašte rašė: „Prieš LSSR NKVD kovos su banditizmu skyrių buvo iškeltas pagrindinis uždavinys – agentūrinio aparato sukūrimas antitarybinio pogrindžio atskleidimui ir banditinių formuočių sunaikinimui“²⁴. Tikriausiai šį uždavinį iškėlė S. Krugovas.

1945 m. sausio mėn. LSSR NKVD jau turėjo 3032 slaptuosius bendradarbius. Iš jų – 20 rezidentų, 149 maršrutinius agentus, 335 agentus ir 2528 informatorius²⁵. Manychiau, kad tik trečdalis slaptųjų bendradarbių tuomet realiai padėjo NKVD. Agentai ir informatoriai buvo enkavėdistų „akys ir ausys“. Patys valstybės saugumo vadovai, LKP lyderiai ne kartą pripažino, kad be agentūros kovoje su pasipriešinimu neįmanoma pasiekti žymių rezultatų. Kartą kolegų susirinkime vienas žymiausių LSSR čekistų Ilja Počkajus pareiškė: „Čekistas, kuris nedirba su agentūra – ne čekistas“²⁶. 1945 m. gegužės 24 d. vykusiame VKP(b) CK Lietuvos biuro posėdyje jo dalyviai priėmė nutarimą „Dėl buržuazinių nacionalistų gaujų veiklos suaktyvėjimo ir kovos su jomis stiprinimo“. Jame, be kita ko, kalbėta, kad „būtina išplėsti represinių organų agentūrinį darbą“²⁷.

1944–1945 m. masinės baudžiamosios karinės operacijos ginkluotai rezistencijai padarė didelių nuostolių. Didesni partizanų junginiai buvo išsklaidyti, kovotojai pradėjo laikytis mažesniais būriais ir geriau konspiruoti. Todėl maždaug nuo 1946 m. pradžios slaptųjų bendradarbių vaidmuo kovoje su partizanais palaipsniui ėmė didėti. LKP CK sekretorius A. Sniečkus, kalbėdamas XI plenume (vyko 1946 m. lapkričio 22–23 d.), pabrėžė, kad „kovos su buržuaziniais nacionalistais stiprėjimas gana dažnai nutrūksta dėl agentūros silpnumo ar nebuvimo, ypatingai vidaus agentūros. Vienok agentūros išplėtimas neįmanomas be glaudaus ryšio su gyventojais“²⁸. Taigi norint padidinti veiksmingų agentų skaičių, saugumiečiams reikėjo nuolatos dirbti su vietiniais gyventojais ir versti juos bendradarbiauti.

LSSR valstybės saugumo ministerijos agentūrinį tinklą 1947 m. pabaigoje sudarė 7440 agentų bei informatorių²⁹. Tais pačiais metais MGB iš pasipriešinimo

²³ E. Grunskis, *Lietuvos gyventojų trėmimai 1940–1941, 1945–1953 metais*, Vilnius, 1996, p. 60.

²⁴ BB skyriaus viršininko papulkininkio Gusevo 945 01 12 tarnybinis raštas, *LJA*, f. K–1, ap. 3, b. 682, l. 202–203.

²⁵ LSSR vidaus reikalų liaudies komisaro J. Bartašiūno 1945 01 25 pranešimas apie LSSR NKVD darbą nuo 1944 08 01 iki 1945 01 01 VKP(b) CK Lietuvos biuro pirmininkui M. Suslovui, ten pat, ap. 3, b. 16/9, l. 82.

²⁶ J. Parnarauskas, min. veik., p. 40.

²⁷ V. Tinišis, *Sovietinė Lietuva ir jos veikėjai*, Vilnius, 1994, p. 268.

²⁸ LKP(b) CK sekretoriaus A. Sniečkaus pranešimas 1946 11 22–23 vykusiame LKP(b) CK XI plenume, *Lietuvos visuomenės organizacijų archyvas* (toliau – *LVOA*), f. 1771, ap. 9, b. 21, l. 49.

²⁹ LSSR MGB „A“ skyriaus viršininko majoro Grišino 1947 12 08 aktas, *LJA*, f. K–1, ap. 6, b. 377, l. 3–14.

dalyvių užverbavo 833 agentus (iš jų 32 vidaus agentus, kurie veikė partizanų būriuose)³⁰. 1947 m. agentams nurodžius Lietuvoje žuvo 859 partizanai, arba 64% visų tais metais žuvusių partizanų³¹. Šie duomenys akivaizdžiai parodo, koks svarbus vaidmuo slopinant partizaninį judėjimą teko slaptiesiems bendradarbiams. Tai buvo pagrindinis čekistų kovos su pogrindžiu ginklas.

Trumpai apžvelgsime, kokiais metodais čekistai verbavo gyventojus. Žinomi keturi-penki svarbiausi slaptųjų bendradarbių verbavimo būdai: šantažas kompromituojančia medžiaga, idėjinis bendrumas, kankinimai, apgaulė ir asmeninis verbuojamo žmogaus suinteresuotumas³². Kompromituojanti medžiaga galėjo būti priklausymas įvairioms prieškarinio Lietuvos organizacijoms, įstaigoms, darbas vietos administracijoje, policijoje nacių okupacijos metais, ryšiai su pasipriešinimo dalyviais, smurtu išgautas bendradarbiavimo raštelis ir kt. Kartais užtekdavo jau to, kad žmogus netyčia kam nors prasarė matęs partizanus. Nepaprastai sunku būdavo atsilaikyti, kai saugumiečiai verbuojamajam grasino ištėmimu, lageriu arba žadėjo tokias pat bausmes jo artimiesiems, jei šis nesutiks bendradarbiauti. Retkarčiais informatoriumi asmuo tapdavo susigundęs pinigais. Idėjiniai agentai neimdavo atlyginimo, nes tikėjo komunistine ideologija ir savo darbo prasingumu. Dar reiktų atskirai pažymėti slaptiesiems bendradarbiams nepriskirtinų pranešėjų, kitaip visuomenėje ir tarp partizanų vadintų skundikais, išdavikais, judais, kurie savanoriškai teikdavo informaciją NKVD žinybai. Gana dažnai tokie individai skūsdavo keršto, pavydo, neapykantos ir nuoskaudų skatinami. Kai kurių jų artimieji nukentėjo ar žuvo vokiečių okupacijos metu, todėl, pasikeitus politinei situacijai, stengtąsi atsigriebti.

Slaptuosius bendradarbius pagal jiems keltus uždavinius galima suskirstyti į keletą kategorijų: rezidentas, vidaus agentas, specialusis agentas, agentas smogikas, maršrutinis agentas, agentas, informatorius, kamerų agentas, įtakos agentas, agentas verbuotojas³³. Iš jų informatoriai buvo žemiausios ir gausiausios kategorijos slaptieji bendradarbiai, kurie stebėdavo aplinką, klausydavosi žmonių šnekų, informuodavo apie įtartinus asmenis, partizanų pasirodymą, jų lankymosi vietas bei ryšius su vietiniais gyventojais. Agentai atlikdavo sudėtingesnes užduotis nei informatoriai ir kartais gaudavo specialias užduotis iš MGB darbuotojų. Kai kurie iš jų savignybai ar partizanų sunaikinimui gaudavo ginklą. Paprastai agentai sekdamo partizanų judėjimą, stengdavosi sužinoti jų laikymosi vietas, išaiškinti rezervistus, ryšininkus, rėmėjus,

³⁰ LSSR valstybės saugumo ministro pavaduotojo generolo majoro P. Kapralovo 1948 01 30 pažyma apie kovos su nacionalistiniu pogrindžiu ir jo ginkluotomis gaujomis rezultatus 1947 m., ten pat, ap. 41, b. 135, t. 1, l. 30.

³¹ J. S t a r k a u s k a s, *Čekistinė kariuomenė...*, p. 82–83.

³² N. G a š k a i t ė - Ž e m a i t i e n ė, *MGB–KGB agentūra...*, p. 97.

³³ Ten pat, p. 99.

antisovietišškai nusiteikusius žmones. Dažnas agentas savo suteiktų žinių vertingumu atstodavo dešimtis informatorių.

Neretai žmogui iškildavo skausminga dilema – atsidurti lageryje, išsaugant pasipriešinimo dalyvius, patriotiškai nusiteikusius žmones, arba savo laisvės sąskaita kitus pasmerkti vergovei, kančioms, o gal ir žūčiai. Kiekvienas šią dilemą sprendavo savaip. Silpnesnio charakterio (jų buvo dauguma) aukodavo kitus, stipresnio – save. Kaip jau anksčiau pasakyta, agentas agentui – nelygu. Vieni dirbo (išdavinėjo) su užsidegimu, kiti grasinimais raginami, tretį stengėsi niekam nepakenkti, klaidinti ir išsisukinėti. Buvo ir tokių, kurie rinkosi konclagerį, mišką ar mirtį.

Partizanų baudžiamoji teisė, smurto problema ir vadovybės požiūris

Partizanų kova su čekistų slaptaisiais bendradarbiais neatsiejama nuo sudėtingos nepagrįsto smurto problemos. Šis klausimas iškilo jau pirmaisiais ginkluotos kovos mėnesiais. Pasipriešinimo vadai bandė ją spręsti baudžiamosios teisės aktais (statutais, baudžiamosiomis ir drausmės nuostatomis) bei karo lauko teismais (toliau – KLT). Laisvės kovotojų daliniai turėjo būti drausmingi, kitaip jie galėjo pavirsti į palaidų gaujų sambūrį. KLT mirties bausmės vykdė pasipriešinimo dalyviams ir nepriklausantiems sąjūdžiui asmenims. Nepagrįsto smurto problema yra tokia sudėtinga, paini, sunkiai pasiduodanti moksliniam tyrimui, kad vienu straipsniu joks tyrėjas jos neišspręs. Tai lyg Gordijaus mazgas, kurio neįmanoma atrišti. Perkirsti jo taip pat nepavyks. Paliksime šio mazgo narpliojimą ateičiai, dabar bandydami apčiuopti tik stipriausiai užveržtas vietas.

Pirmaisiais pasipriešinimo metais, kai partizanų būriai pradėjo centralizuotis, beveik nebuvo įvairias pagrindžio veikimo sritis reglamentuojančių dokumentų: statutų, drausmės nuostatų, nurodymų, instrukcijų. Drausmės klausimas 1945 m. tapo labai aktualus, nes atskiri kovotojų būriai veikdavo kaip išmanė. Kai kur siautėjo niekam nepavaldūs plėšikų būriai. Ne paslaptis, kad tarp partizanų atsirado įvairiais sumetimais ginklų paėmusių žmonių. Karo lauko teismai, vadovaudamiesi savo baudžiamaisiais nuostatais, turėjo užkirsti kelią kriminaliniams nusikaltimams ir organizacijos moralei degradacijai. Mus domina baudžiamosios teisės aktai, taikyti kovoje su čekistų slaptaisiais bendradarbiais.

1945m. Pietų Lietuvoje partizaninis judėjimas organizavosi ir centralizavosi sparčiausiai. Pagrindžiai vadovavę karininkai greitai įvedė būtinus teisinius aktus. Alytaus apskrityje savarankiškai veikusios Dzūkų rinktinės štabas, vadovaujamas kapitono Domininko Jėčio-*Ažuolio*, 1945 m. vasarą parengė „Dzūkijos partizanų veiklos taisyklės“³⁴.

³⁴ *Laisvės kovos...*, p. 139–140.

Jos smulkiai reglamentavo bausmių (tarp jų mirties) vykdymo tvarką. 1945 m. gruodžio pradžioje A apygardos (1946 m. gegužę pavadinta Dainavos apygarda) vadas pulkininkas leitenantas Juozas Vitkus-*Kazimieraitis* parengė karo lauko teismo nuostatų projektą, užbaigusį bausmių vykdymo tvarkos įteisinimą³⁵. Karo lauko teismas turėjo būti sudaromas partizanų rinktinės vado įsakymu. Jį sudarė: KLT pirmininkas – kuopos ar bataliono vadas ir du nariai. KLT, be kitų uždavinių, turėjo spręsti bylas „asmenų, aktyviai šnipinėjančių partizanų veiklą“. Nuostatai pažymėjo, kad tais atvejais, kai „nusikaltėlis ypatingai pavojingas ir jo nusižengimų įrodymai nekelia abejojimų, rinktinės vadas gali leisti bylą nagrinėti ir už akių. Bylas sprendžiant už akių, nusižengimų įrodymus turi patvirtinti po priesaika ne mažiau kaip trys liudininkai“. Teismo sprendimą turėjo tvirtinti rinktinės vadas. Mirties bausmę privalėjo vykdyti teismo pirmininko iš savo dalinio skirti žmonės paros laikotarpyje po KLT sprendimo patvirtinimo. Mirties bausmės vykdymas pasmerktiems už akių galėjo būti pavestas savanoriams arba KLT pirmininko iš savo dalinio paskirtiems asmenims³⁶. Minėtos taisyklės ir nuostatai gimė neatsitiktinai. Jų parengimas buvo bandymas reaguoti į tuos neigiamus reiškinius, kurie galėjo padaryti nepataisomą žalą organizacijos gyvybingumui ir garbei. Autoriteto, paramos tarp gyventojų netekimas būtų pražūtingas partizanų išsilaikymui.

Suvalkijoje baudžiamosios teisės užuomazgos atrodė panašiai kaip Dzūkijoje. Tauro apygarda buvo įsteigta 1945 m. rugpjūčio 15 d., o jau rugsėjo mėn. turėjo savo statutą ir drausmės nuostatus³⁷. Svarbu tai, kad kai kurie tuometiniai partizanų vadai numatė galimybę išdavikus bausti jau nepriklausomoje Lietuvoje. Tauro apygardos statuto skyriuje, kalbančiame apie tikslą ir uždavinius, nurodyta: „Demaskuoti išdavikų darbus ir griežtomis priemonėmis jų veiklai užkirsti kelią. Visus tautos išdavikų darbus užfiksuoti dokumentaliai, kad ateityje jie už pražūtingus tautai veiksmus neišvengtų atitinkamos bausmės“. Žvalgybos skyriams statute buvo numatyta sekti ir demaskuoti priešą, t. y. sekti NKVD pajėgų veiklą, išaiškinti slaptus bendradarbius³⁸. Partizanai dažnai perspėdavo įtariamąjį mesti „pragaištingą darbą“, susivokti. Kartais savo žodžių svarumą patvirtindavo kumščiais, lazdomis. Tokia praktika nebuvo reta. Tačiau išpėjimai nebuvo naudojami, kai išaiškėdavo čekistų seklio akivaizdi išdavystė. Ateidavo, sušaudydavo ir išeidavo.

³⁵ J. Vitkus-*Kazimieraitis* rašytas Dzūkų grupės štabo veiksmų dienoraštis, *Laisvės kovų archyvas*, t. 9, Kaunas, 1993, p. 42.

³⁶ A apygardos štabo 1945 m. gruodžio mėn. parengti „Partizanų lauko teismo nuostatai“, *Laisvės kovos...*, p. 180–181.

³⁷ *Lietuvos partizanai...*, p. 161–162.

³⁸ J. D a u m a n t a s, *Partizanai*, trečias patais. ir papild. fotografuotinis leidimas, Vilnius, 1990, p. 398.

LLKS Gynybos pajėgų vadas Adolfas Ramanauskas-*Vanagas*, 1947–1948 m. ėjęs Dainavos apygardos vado pareigas, savo atsiminimuose rašė, kad pavojingiausi informatoriai buvo „priešo užverbuoti tarp tų, kurie anksčiau buvo veidmainiškai užsirekomendavę kaip taurūs lietuviai <...>. Tik maža dalis tokių šnipų buvo partizanams prieinami ir sulikviduoti“³⁹. Čia reikia paaiškinti, jog čekistai labiausiai stengdavosi užverbuoti partizanų rėmėjus, ryšininkus, antisovietišškai nusiteikusius gyventojus, kurie galėjo suteikti daug informacijos. Dėl šios priežasties nustatyti tikrus informatorius partizanams buvo nepaprastai sudėtinga. Pagrindis duomenis dažniausiai rinkdavo per savo legaliai gyvenančius narius ir taikius gyventojus. Nedori asmenys partizanų rankomis galėjo kerštauti savo asmeniniams priešams. Patikrinti kaltinimų pagrįstumą buvo labai sunku. Be to, įtarumo atmosfera, atskiruose būriuose pašlijusi drausmė, girtavimas sudarė palankias sąlygas savivaliauti, vykdyti kriminalinius nusikaltimus – plėšimus, žmogžudystes. A. Ramanauskas puikiai suprato mirties bausmių komplikuotumą: „Nuspręsti atimti žmogaus gyvybę yra nepaprastas dalykas. <...> Sunkinanti aplinkybė kartais būdavo ir tai, kad partizanai ar net jų vadai dėl nepakankamo išsilavinimo nepajėgdavo įsigilinti į ypatingą reikšmę turinčias bylos aplinkybes. Aukštesniesiems partizanų vadams ne visuomet įmanoma visur apeiti, apklausinėti, patikrinti ir pirmininkauti sprendžiamoms byloms“. Partizanų vado teigimu, vadovybė „griežčiausiai bausdavo tuos, kurie sąmoningai nusižengdavo teisingumui ar lengvabūdiškai skirdavo mirties bausmę“⁴⁰, tačiau žinoma ne daugiau kaip 15 atvejų, kai Dainavos apygardos karo lauko teismai sušaudė nusikaltusius kovotojus. Nepagrįstų mirties bausmių buvo nepalyginamai daugiau.

Vienas iš pagrindinių Bendro demokratinio pasipriešinimo sąjūdžio organizacijos kūrėjų, Tauro apygardos vadas Antanas Baltūsis-*Žvejys*, pasižymėjo ypač griežta pozicija kovoje su išdavikais. Įtariamus bendradarbiavimu su valdžia asmenis Suvalkijoje 1945–1947 m. baudė žvalgybos skyrių pareigūnų sudaryti karo lauko teismai. 1947 m. pradžioje laiške Dainavos apygardos vadui A. Baltūsis rašė: „Daugiausia remiamės žiniomis surinktomis žvalgybos skyriaus viršininko. Niekas bendrai nesprenžia, tik po sunaikinimo rašomas raportas, kurį pasirašo keletas kovotojų. Jei tiksliai žinoma, kad tai bolševikas ar šnipas – jis ir sunaikinamas“⁴¹. Pranešdamas apie tai, ką apygarda iki tol nuveikė, A. Baltūsis rašė, kad „įvairaus plauko šnipai ir bolševikai buvo ir bus naikinami be jokio gailesčio, nežiūrint kokių represijų jie imtųsi“⁴². Panaši praktika vyravo ir Dainavos apygardoje. Suimtas A. Ramanauskas tikriausiai nesumelavo tardytojui sakydamas: „Protokolai turėjo būti sustatomi iš anks-

³⁹ A. R a m a n a u s k a s, *Daugel krito sūnų...*, p. 315.

⁴⁰ Ten pat, p. 316–319.

⁴¹ Tauro apygardos vado A. Baltūsis-*Žvejo* 1947 01 16 laiškas Dainavos apygardos vadui D. Jėčiui-*Ažuoliui*, *Laisvės kovų archyvas*, t. 23, Kaunas, 1998, p. 44.

⁴² Ten pat, p. 46.

to, motyvuojant už ką tas ar kitas asmuo sušaudomas ir turėjo būti paskelbiami sušaudomajam, tačiau praktikoje šių taisyklių nebuvo laikomasi. Protokolai būdavo sustatomi po nužudymo formaliai, vien tik atskaitai, nes aš reikalaudavau, kad pavaldūs gaujų vadeivos pristatinėtų man protokolus. Tuo aš tikėjausi užkirsti kelią neleistinam niekuo dėtų piliečių žudymui, nes tokių dalykų pasitaikydavo, ir gana tankiai“⁴³. Kontroliuoti, ar partizanai neprasilenkia su teisingumu, vadai privalėjo, tačiau kasdienybėje šios pareigos vykdymas susidurdavo su didelėmis kliūtimis.

1947 m. rudenį legendinis Juozas Lukša-*Skirmantas*, laikinai eidamas Tauro apygardos žvalgybos skyriaus viršininko pareigas, išleido instrukciją, kurioje smulkiai išdėstė reikalavimus, nurodymus, kaip reikia bausti persekiojamus asmenis (tarp jų agentus ir informatorius)⁴⁴. Ši Tauro apygardos vado A. Baltūsio patvirtinta instrukcija papildyta ir patobulinta, pakartotinai buvo išleista 1951 m. birželio mėn., L. Lukšai jau grįžus iš užsienio ir vykdant LLKS Gynybos pajėgų štabo žvalgybos skyriaus viršininko pareigas⁴⁵. Pagal instrukciją, stambių organizacinių vienetų žvalgybos viršininkas, gavęs duomenų apie priešą naudai dirbantį asmenį, turėjo užvesti jam bylą. Ją reikėjo vesti tol, kol surenkama pakankamai pranešimų ganėtinam kaltės įrodymui. Jeigu nebūdavo įmanoma kaltinamajam praveisti kvotą, tada ne mažiau kaip trys kovotojai, remdamiesi surinktais įrodymais, galėjo priimti nutarimą už akių. Jeigu priimtas nutarimas buvo „persekiojamąjį likviduoti“, tada po sunaikinimo partizanai privalėjo sustatyti „likvidavimo aktą“ ir tuo bylą užbaigti. Po aktu slapyvardžiais pasirašydavo mirties bausmę atlikę kovotojai. Byloje turėjo būti kuopos vado raportas, kvotos protokolas (jei pavyko kaltinamąjį ištardyti), visi surinkti pranešimai, nutarimas dėl bausmės ir sušaudymo aktas. Su nubausto mirtimi žmogaus lavonu partizanai turėjo elgtis pagarbiai. Instrukcijoje nurodyta, kad „likviduojant ar baudžiant nusikaltėlius, netraktuoti jų artimuosius tokiais pat nusikaltėliais vien dėl jų giminiškumo“. Dėmesio vertas nurodymas – nei nepilnamečių, nei „senių, kurie yra nepajėgūs mums pakenkti, nežiūrint, kad jų kiti šeimos nariai būtų kažkokio masto išdavikai, naikinti negalima“. Vienas instrukcijos skyrius skelbia: „Paliekamus likviduojamos šeimos narius, kurie nebaustini, paguosti ir garantuoti jiems neliečiamumą, jei jie nesusiterš sava išdavikiška veikla. Jiems paaiškinti, kad nusikaltusieji lietuvių tautai jų šeimos nariai buvo likviduoti vardan lietuvių tautos išsilaikymo <...>“. Sunaikinus maitintojus, maži vaikai turėjo būti pristatomi kaimynams ar giminėms, o šie partiza-

⁴³ Adolfo Ramanausko 1957 06 11 tardymo protokolas, *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 44618/3, t. 2, l. 210.

⁴⁴ Tauro apygardos žvalgybos skyriaus viršininko J. Lukšos-*Skirmanto* 1947 10 instrukcija Nr. 3 Tauro apygardai, *TRMA*, rinkinys Nr. 2, GEK-1699; B. U l e v i č i u s, Tauro apygardos istorijos apžvalga, *Laisvės kovų archyvas*, t. 3-4, Kaunas, 1992, p. 49.

⁴⁵ LLKS Gynybos pajėgų štabo žvalgybos skyriaus viršininko J. Lukšos-*Mykoliaičio* 1951 06 15 instrukcija Nr. 4 dėl persekiojamų ir baudžiamų asmenų, *GAMF*, LSSR VSK prie Ministrų Tarybos sudarytas partizanų dokumentų rinkinys Nr. 2, l. 234-236.

nų įpareigoti „rūpintis mažųjų likimu“, paliekant tėvų turto⁴⁶. J. Lukša bandė, kiek tai įmanoma, suderinti krikščioniško elgesio normas su žiauria kovos realybe. Partizanų nusikalstami veiksmai darė didžiulę žalą pasipriešinimo organizacijai, visuomenei, todėl savo išleistais nurodymais J. Lukša stengėsi užkirsti kelią savivalei ir ekscesams. Tokių idealistų partizaniniame judėjime nebuvo labai daug.

Pogrindžio baudžiamosios teisės aktuose atsispindėjo partizanų vadų nuostatos, karių elgesio siekiamybė, tačiau jų įgyvendinimas realiose situacijose vykdavo įvairiai. Neretai pogrindžio nariai pažeidinėjo daugelį taisyklių, statutų, instrukcijų nurodymų. Būdavo atvejų, kai autonomiškai veikusios kovotojų grupės, nejausdamos vadų priežiūros, dažnai girtaudavo, vykdavo nusikalstamus veiksmus ir mažai kuo skyrėsi nuo ginkluotų plėšikų (banditų). Ne vienam vadui pritrūkdavo drąsos ir valingų veiksmų sutramdyti kai kuriuos kovų užgrūdintus, bet kriminalinių polinkių vyrus.

Plataus masto represijos Pietų Lietuvoje 1946 m.

Pokario metais netikrumas ir baimė, rodė, sklandė ore. Vieni bijojo okupantų ir jų pagalbininkų teroro, kiti – laisvės kovotojų represijų. Mažai kas jautėsi saugiai. Niekas negalėjo būti tikras dėl savo gyvybės, kai naktį į langą kažkas pasibeldavo.

Partizaniniame kare žūna ne tik abiejų kovojančių pusių ginkluoti dalyviai, bet ir civiliai. Propagandiniame leidinyje „Buržuazinių nacionalistų gaujų siautėjimas Dzūkijoje“ partizanų baudžiamieji veiksmai, kai vienu metu įvairiose vietose būdavo sunaikinama dešimtys tikrų ir tariamų išdavikų, pavadinti „Baltramiejaus naktimis“⁴⁷. Pavadinimas kilęs norint pogrindžio represijas prilyginti hugenotų negailestingoms žudynėms Paryžiuje 1572 m. rugpjūčio 24 d. naktį (Šv. Baltramiejaus dieną). Pirmą kartą šį terminą valdžia pavartojo po teroro akto, kurį Dainavos apygardos daliniai įvykdė 1946 m. naktį iš birželio 12 į 13 d.⁴⁸. Jo metu buvo sunaikinta kelios dešimtys įtartų bendradarbiavimu su MVD ir komunistų valdžia žmonių⁴⁹. Matyt, vėliau ir patys partizanai kartais naudojo šį pavadinimą, nes viename bauginančiame atsišaukime į lietuvius rašoma: „Atsimink. / Tu norėjai Tautą plakti, ir parduoti už grašį/ Baltramiejaus keršto naktį tau darbai išprašė...“⁵⁰. Šiose eilutėse pasirodo vienas iš

⁴⁶ Tauro apygardos žvalgybos skyriaus viršininko J. Lukšos-Skirmanto 1947 10 instrukcija Nr. 3 Tauro apygardai, TRMA, rinkinys Nr. 2, GEK-1699.

⁴⁷ *Buržuazinių nacionalistų gaujų siautėjimas Dzūkijoje*, p. 78.

⁴⁸ A. R a m a n a u s k a s, min. veik., p. 314.

⁴⁹ LSSR vidaus reikalų ministro J. Bartašiūno spec. pranešimas VKP(b) CK Lietuvos biuro pirminkui Ščerbakovui, LYA, f. K-1, ap. 3, b. 53, l. 62.

⁵⁰ Vyriausiojo Lietuvos partizanų štabo prokuratūros atsišaukimas į lietuvius, GAMF, PJ(RE-1)AG, GEK 5618, inv. Nr. 337.

Dokumento sudarytojai ir data nėra aiškūs. Pasirašo „Vyr. Lietuvos Partizanų Štabo Prokuratūra“, tačiau remiasi „Vyr. Prokuror.“ raštu Nr. 327/ 46. Iš skaičiaus 46 galima daryti prielaidą, kad dokumentas turbūt sudarytas 1946 m.

galimų bausmių motyvų – kerštas. Reikia pasakyti, kad vienu metu partizanai represuodavo ne tik numanomus agentus, informatorius ir skundikus. Žūdavo partiniai bei sovietiniai aktyvistai, šnipinėjimu kaltinti stribų, milicininkų, valstybės saugumo darbuotojų, aktyvistų artimieji ir bolševikų valdžiai simpatizuojantys civiliai. Partizanų manymu, visi jie išdavė Tėvynę bei tautą, darė didelę žalą visuomenei, padėjo čekistams kovoti su pagrindžiu ir turėjo sulaukti pelnyto išdavikui atpildo – mirties.

Dzūkijoje (Alytaus, Lazdijų, Varėnos apskritys) vadinamųjų „Baltramiejaus naktų“, palyginus su kitais regionais, buvo daugiausia. Nei Suvalkijoje, nei Žemaitijoje, nei Aukštaitijoje tiek daug plataus masto represijų nebuvo. Ten mirties bausmės dažniausiai taikytos ne vienu metu daugeliui valdžios bendradarbių, bet kai kuriems asmenims ir vienodai intensyviai.

Pabandysime detaliau panagrinėti kontroversiškus įvykius Alytaus apskrityje. Iš tikrųjų kovos specifika šis kraštas smarkiai išsiskyrė iš visos Lietuvos. Remiantis komunistų paskelbtais ne visai tiksliais ir pilnais nužudytų žmonių sąrašais⁵¹, nustatyta, kad 1946 m. Alytaus apskrityje žuvo 178 žmonės⁵². Iš jų dauguma, apie 132 žmonės, žuvo per keturis masinio teroro aktus, įvykusius birželio 12–13, rugpjūčio 31–rugs. 2, spalio 24–25 ir lapkričio 15–16 d. K. K. Girnias taip apibūdina šiuos įvykius: „Jei tai partizanų darbas, tai jis laikytinas savotišku, bet laikinu išprotėjimu, nepateisinamu smurto vartojimu, net jei juo buvo mėginta atsikeršyti už išvežtas šeimas ar išduotus draugus“⁵³. Dabar nėra abejonų dėl mirties bausmių vykdytojų – tai buvo partizanai. Jų vadų nulemta kovos taktika turėjo tam tikrą motyvaciją ir logiką (apie ją bus kalbama vėliau). Pirmiausia išsiaiškinkime, kaip gimė sumanymas masiškai bausti išdavikus.

Dainavos ir Tauro apygardos kariniu organizaciniu požiūriu 1945–1947 m. gerai lenkė kitas apygardas. 1946 m. pavasarį Pietų Lietuvoje sparčiai vyko centralizacijos procesas. Balandžio 9 d. Seirijų valsčiuje, netoli Žaliamiškio, įvyko pirmas A (Dainavos) ir Tauro apygardų vadų susirinkimas. Jame A apygardai atstovavo: apygardos vadas pulkininkas leitenantas Juozas Vitkus-*Kazimieraitis*, Merkio rinktinės vadas atsargos leitenantas Adolfas Ramanauskas-*Vanagas*, Šarūno rinktinės vadas Antanas Kulikauskas-*Daktaras*; Didžiojo Lietuvos Kunigaikščio (DLK) Mindaugo grupės vadas Vladas Stepulevičius-*Mindaugas*. Nuo Tauro apygardos sąskrydyje dalyvavo: apygardos vadas majoras Zigmąs Drunga-*Mykolas-Jonas*, jo pavaduotojas Vaclovas Navickas-*Auksutis* (Perkūno rinktinės vadas) ir kapitonas Sergijus Staniškis-*Antanaitis*. Buvo įkurtas Pietų Lietuvos Partizanų (PLP) štabas, kurio vadu paskirtas J. Vitkus, o pavaduotoju Z. Drunga. Dzūkų rinktinės vadą kapitoną Dominin-

⁵¹ *Buržuazinių nacionalistų gaujų siautėjimas Dzūkijoje*, p. 171–191.

⁵² K. K. G i r n i u s, min. veik., p. 394–395.

⁵³ Ten pat, p. 395.

ką Jėči-*Ažuoli* numatyta skirti vadovauti A apygardai. A. Kulikauskas ir S. Staniškis buvo paskirti dirbti į PLP štabą, o V. Stepulevičius paskirtas Šarūno rinktinės vadu. Rinktinę nutarta prijungti prie Tauro apygardos⁵⁴. Šiame partizanų vadų pasitarime buvo nuspręsta išdavikus naikinti vienu metu įvairiose toli viena nuo kitos esančiose vietose. A. Ramanauskas savo atsiminimuose taip aiškina priimto sprendimo motyvus: „Posėdžio metu buvo smulkiai išnagrinėti partizanų veiksmų ir taktikos klausimai. Nuspręsta veiksmus atlikti sutartinai, suduodant stiprius smūgius tautos išgamoms – šnipams, surengiant priešui pasalas ir t. t. Tiksliai nustatyti datas, kurių metu vieni ar kiti veiksmai būtų atlikti, buvo neįmanoma. Todėl sutarta sustiprinti veiklą kiekvieną mėnesį, baigiantis mėnesienoms. Veikti stipriai, o po to „dingti“ <...>. Toks nutarimas buvo priimtas dėl to, kad anksčiau, kai vienoje vietoje partizanai atlikdavo veiksmus, rusai masiškai užguldavo tas vietas, o tik po to visą savo jėgą permesdavo į kitus rajonus. Dabar buvo manoma, kad atlikus vienu metu didesniame plote veiksmus, priešoj pajėgos bus suskaldytos ir nors siautėjimas vyks visur, bet bus menkesnis ir partizanams atneš mažiau nuostolių“⁵⁵.

Po minėto sąskrydžio (balandžio 23 d.) Punios šile įvyko PLP štabo pareigūnų ir Dzūkų rinktinės vado susitikimas. D. Jėčys sutiko tapti A (nuo 1946 05 15 – Dainavos) apygardos vadu ir liko vadovauti Dzūkų rinktinėi. A. Ramanauskas tapo pirmuoju jo pavaduotoju, kartu likdamas Merkio rinktinės vadu⁵⁶.

PLP štabo priimtus nutarimus netrukus pradėjo realizuoti Dainavos apygarda. Pasak A. Ramanausko, „Merkio rinktinės batalionų vadai, padedami žemesnių vadų ir eilinių kovotojų, rinko kaltinamąją medžiagą apie okupantui pasidavusius šnipus visuose veikimo rajonuose ir sudarinėjo jiems bylas pagal tuo metu veikusius partizanų karo lauko teismo nuostatus. Tas pats buvo daroma ir Dzūkų bei Šarūno rinktinėse“⁵⁷. Panašūs pasirengimai vyko ir Tauro apygardoje. Dažniausiai duomenis apie įtartinus asmenis partizanai surinkdavo per ryšininkus ir rėmėjus. Remdamasis apygardos vado D. Jėčio raštu, A. Ramanauskas birželio 3–8 d. savo rinktinės ribose sudarė karo lauko teismus, kurie, išnagrinėję bylas, paskelbė mirties nuosprendžius „šnipams – aršiausiems tautos išgamoms“⁵⁸. A. Ramanausko pozicija informatorių atžvilgiu buvo griežta. Asmeniškai jis visados skrupulingai tirdavo įtariamuosius ir sprendimus dėl mirties bausmės priimdavo tik visiškai įsitikinęs amens kaltumu⁵⁹. Vėliau savo atsiminimuose jis turėjo pripažinti, „kad tautos

⁵⁴ A. R a m a n a u s k a s, min. veik., p. 248–251.

⁵⁵ Ten pat, p. 251–252.

⁵⁶ Ten pat, p. XIII.

⁵⁷ Ten pat, p. 310–311.

⁵⁸ Dainavos apygardos Merkio rinktinės vado A. Ramanausko-*Vanago* 1946 07 31 raportas Dainavos apygardos vadui D. Jėčiui-*Ažuoliui*, *LVOA*, f. 3377, ap. 55, b. 270, l. 71.

⁵⁹ A. R a m a n a u s k a s, min. veik., p. 426–433.

išgamų – šnipų naikinimo klausimas visuomet buvo pats opiausias, nemaloniausias, sunkiausiai sprendžiamas, atsakingiausias ir vis dėlto neišvengiamas⁶⁰. Eiliniai kovotojai ne visada būdavo tokie atsakingi.

1946 m. naktį iš birželio 12 į 13 d. Alytaus apskrities Alovės valsčiuje partizanai įvykdė karo lauko teismų sprendimus – sušaudė 24 ir sužeidė 2 kaltintus bendradarbiavimu su valdžia žmones. Vieni buvo nužudyti už liudijimą prieš suimtus ir MVD Alytaus aps. skyriuje tardytus partizanus, vėliau pabėgusius iš vidaus kalėjimo, kiti – už paramą sovietų valdžiai. Tarp žuvusiųjų – du nepilnamečiai. Kai kurias sodybas kartu su lavonais partizanai sudegino⁶¹. Dauguma mirtimi nubaustų gyventojų buvo įtarti bendradarbiavimu su MVD. Alovės valsčiuje tuomet veikė Dainavos apygardos Merkio rinktinės pirmasis batalionas ir Dzūkų rinktinės Geležinio Vilko grupė⁶². Merkio rinktinės vadas A. Ramanauskas gerai žinojo operacijos detales⁶³. Po birželio 13 d. prasidėjęs kelių tūkstančių MVD kariuomenės kariškių siautėjimas tęsėsi iki liepos 31 d. Jo metu žuvo 5 partizanai, 3 buvo suimti⁶⁴. Vienkiemiuose buvo daromos kratos, smurtaujama prieš civilius, jie apiplėšiami. Galbūt tokia kovos taktika kurį laiką padėjo partizanams išvengti didesnių nuostolių, tačiau nuo atsakomojo čekistų smurto labiausiai kentėjo taikūs kaimiečiai.

Praėjus pusantro mėnesio (naktį iš rugpjūčio 1 į 2 d.) Dainavos apygardos formuotės įvykdė didžiausią teroro aktą per visą partizaninį karą. Alytaus ir Prienų apskričių gyvenvietėse buvo sušaudyti 68 tikri ir tariami išdavikai, jų artimieji (sužeisti 3)⁶⁵. Partizanai įvykio vietoje paliko raštelius, raginančius gyventojus neimti iš valdžios ginklų. Tarp žuvusiųjų buvo 12 (kitais duomenimis 14) nepilnamečių⁶⁶. Pagal MVD dokumentus, nukentėjo 16 šeimų. Iš jų: stribų, milicininkų, MVD pareigūnų – 4 šeimos (15 žmonių), atitinkamai valsčiaus vykdomojo komiteto darbuotojų – 1 (2), naujakurių – 2 (8), demobilizuotų iš sovietinės armijos – 1 (2), lojalių sovietų valdžiai – 1 (2). Vidaus reikalų ministerijos darbuotojai neišsiaiškino, dėl kokios priežasties

⁶⁰ Ten pat, p. 315.

⁶¹ LSSR vidaus reikalų ministro J. Bartašiūno spec. pranešimas VKP(b) CK Lietuvos biuro pirminkui Ščerbakovui, *LYA*, f. K-1, ap. 3, b. 53, l. 62.

⁶² A. R a m a n a u s k a s, min. veik., p. XX-XXI.

⁶³ Ten pat, p. 315.

⁶⁴ Žr. 58 nuorodą.

⁶⁵ Į šį skaičių įeina ir Butrimonių vls. naktį iš liepos 30 į 31 d. sušaudyti 3 žmonės.

⁶⁶ SSSR MVD vyriausiosios kovos su banditizmu valdybos poskyrio viršininko majoro Gromovo 1946 09 19 LSSR MVD Alytaus apskrities skyriaus kovos su banditizmu agentūrinio-operatyvinio darbo nuo 1946 01 01 iki 1946 09 15 patikrinimo aktas, *LYA*, f. K-1, ap. 3, b. 808, t. 3, l. 192; Išrašas iš archyvinės bylos Nr. 22/2, saugomos Valstybės saugumo komitete prie Lietuvos SSR Ministrų Tarybos apie banditinius pasireiškimus, įvykdytus ginkluotų nacionalistinių gaujų dalyvių, veikusių Lietuvos SSR apskričių teritorijoje nuo 1946 07 01 iki 1946 12 30, *LVOA*, f. 3377, ap. 55, b. 84, l. 117-119.

septyniose šeimose nukentėjo 19 asmenų⁶⁷. Dauguma šių žuvusiųjų buvo apkaltinti šnipinėjimu⁶⁸.

1946 m. vasarą pagrindis patyrė skaudų smūgį. Birželio 12 d. žuvo PLP štabo vado pavaduotojas Z. Drunga, o liepos 2 d. – štabo vadas J. Vitkus. Vadovavimas Pietų Lietuvos partizanų formuotėms perėjo PLP štabo viršininkui S. Staniškiui (1950 m. jis tapo Pietų Lietuvos srities vadu ir LLKS Tarybos prezidiumo nariu), kuris ryšius su apygardomis palaikė fragmentiškai, nevizitavo dalinių. Rugsjūčio pabaigoje jis išsiuntė Dainavos ir Tauro apygardų vadams aplinkraščių⁶⁹, kuriame stipriai sukritikavo Dainavos apygardos vadus dėl masinių represijų taktikos. S. Staniškis pažymėjo, kad PLP štabas (jį dar sudarė antrojo propagandos ir informacijos skyriaus viršininkas A. Kulikauskas), Vienybės Komitetas⁷⁰ ir IVL štabas⁷¹ nepatenkinti apygardų vadų iniciatyva įvykdytais „bolševikinio elemento masiniais naikinimais“. Tokia taktika, PLP štabo įsitikinimu, neatnešė naudos nei tautai, nei pasipriešinimo judėjimui, erzino priešą, todėl jis ėmėsi kraštutinių priemonių. Labiausiai S. Staniškį piktino šeimų išžudymai: „Masiniai valymai, visos šeimos sunaikinimas dėl vieno kaltininko, nepaliekant net mažų vaikų – tai vis reiškiniai, duodantys ginklą į priešo rankas. Tokio pobūdžio reiškiniai – geriausias ginklas prieš propagandą prieš mūsų judėjimą“⁷².

Šie rimti kaltinimai negalėjo likti be atsako, nes buvo paliesti itin jautrūs dalykai. Dainavos apygardos vadas D. Jėčys ir štabo viršininkas *Taurus* 1946 m. rugsėjo mėn. rašte⁷³ Tauro apygardos vadui ir savo apygardos rinktinių vadams išdėstė baudžiamosios akcijos priežastis. Pirmiausia vadai nurodė, jog pavasarį buvo suorganizuotas gana tankus informatorių tinklas, kurio dėka mažiausias partizanų pasirodymas būdavo „tuojau MVD žinomas“. Toliau dokumente rašoma: „Pradėtas pavienis jų naikini-

⁶⁷ MVD Alytaus apskrities viršininko papulkininkio Lisovskio 1946 08 06 informacinė suvestinė LSSR vidaus reikalų ministrui apie kovos su banditizmu ir antitarybinu pagrindžiu Alytaus apskrityje rezultatus nuo 1946 08 01 iki 1946 08 05, *LYA*, f. K-1, ap. 3, b. 806 (36/21), t. 1, l. 269–275.

⁶⁸ Merkio rinktinės vado A. Ramanausko-*Vanago* 1946 10 10 raštas Nr. 344/Ile būrių vadams *Snai-periui*, *Gegučiui*, *Vyturiui*, *Rugiui*, *Petraičiui* ir *Šturmui*, *LVOA*, f. 3377, ap. 55, b. 270, l. 79–82.

⁶⁹ Laikiniai einančio PLP štabo vado pareigas S. Staniškio-*Antanaičio* 1946 08 27 aplinkraštis Nr. 1 Dainavos ir Tauro apygardų vadams, *LYA*, f. K-1, ap. 3, b. 807 (36/21), t. 2, l. 41–43.

⁷⁰ MVD vidaus agentas Juozas Markulis 1946 m. gegužės pabaigoje Tauro apygardos vadovybei prisistatė kaip Vienybės Komiteto narys. MVD buvo sugalvojusi legendą, kad Vienybės Komitetas buvo sudarytas iš 1946 m. balandį sunaikintos Lietuvos tautinės tarybos likučių. Tikriausiai S. Staniškis girdėjo apie J. Markulio ir Jono Deksnio poziciją susilaikyti nuo sovietų valdžios talkininkų naikinimo ir manipuliuo liavo Vienybės Komiteto vardu.

⁷¹ Neišaiškinta organizacija. Tikriausiai fiktyvi, S. Staniškio sugalvota savo autoritetui pakelti.

⁷² Laikiniai einančio PLP vado pareigas S. Staniškio-*Antanaičio* 1946 08 27 aplinkraštis Nr. 1 Dainavos ir Tauro apygardų vadams, *LYA*, f. K-1, ap. 3, b. 807 (36/21), t. 2, l. 41–43.

⁷³ Dainavos apygardos vado D. Jėčio-*Ažuolio* ir štabo viršininko *Taurus* 1946 m. rugsėjo mėn. raštas Tauro apygardos vadui ir Dainavos apygardos rinktinių vadams, ten pat, ap. 3, b. 267, l. 29–32.

mas privedė prie to, kad raudonųjų sudaryti baudžiamieji-skrajojantieji daliniai sunaikinto bolševikinio šnipelio apylinkėje savaitėmis terorizuodavo gyventojus darydami kratas ir juos apvaginėdami⁷⁴. Dainavos apygardos vadas bandė pagrįsti savo veiksmus: „Toks, kad ir pavienių šnipų nuolatos besitesias naikinimas dar daugiau raudonuosius įerzindavo, bet pageidaujamo tikslo neatsiekdavo, t. y. neįstengdavo padaryti į šnipelius reikiamo baimę sukeliančio efekto ir neužgniauždavo šnipinėjimo. Dabar atliktas vienkartinis bolševikinių šnipelių sunaikinimas davė pusėtinų, bet žymiai geresnių rezultatų. Suorganizuotas bolševikinio šnipinėjimo tinklas vienu mostu sudarkytas iškart atsikratant žymaus šnipų skaičiaus, nes ir tie, kurie liko nepaliesti bet jautėsi kaltais, pabėgo į miestelius gyventi arba pakenčiamai prikando liežuvius, bijodami kiek aktyviau pasireikšti, nes įsitikino, kad ir raudonųjų užtikrinimai visvien jų neįstengia apsaugoti nuo partizaninės bausmės, o ir naujų šnipelių verbavimas taip gi žymiai pasunkėjo ir pasidarė sunkiai bėprieinamas. Be viso to ir suezinimas buvo tik vienkartinis ir lengviau praėjo, kaip kad tai būtų tęsta nuolatos.

Kas liečia visos šeimos naikinimo dėl vieno kaltės ar tai mažų vaikų žudymo, čia yra nedovanotinas, visapusiškai smerktinas PLP Štabo iš piršto išlaužtas šmeižtas, patarnaujās tiems patiems bolševikams ir klaidinās visuomenę <...>. Jeigu kur yra sunaikinta visa šeima, tai vien tik todėl, kad visi buvo įsitraukę į šnipinėjimo darbą. Vaikų gi nužudymų man yra žinomas vienas atsitikimas ir tai per nelaimingą įvykį ir kiti du įvykdyti girtų NKVD ir istrebitelių. Daleiskim, kad ir yra kur nors įvykusi klaida, tai dar nereiškia, kad PLP Štabas turi teisę šiuo metu visa tai viešai skelbti. Ne. Ir dar kartą ne. Nes tokiam žemam PLP Štabo elgesiui skersai kelių stoja dešimtys ir šimtai nuo išdavysčių žuvusių ir žūstančių partizanų ir tauriųjų lietuvių⁷⁴.

D. Jėčio požiūriu, apygardos vadovybė ir kovotojai buvo apšmeižti, todėl nuo 1946 m. spalio 1 d. kartu su visais Dainavos apygardos daliniais pasitraukė nuo priklausomybės PLP štabui⁷⁵. Tuo pačiu S. Staniškio vadovaujamo PLP štabo veikla baigėsi. Po mėnesio štabui jau vadovavo D. Jėčys, o savo pavaduotoju paskyrė Tauro apygardos vadą⁷⁶. Reikia pastebėti gana svarbią tiriamiems įvykiams aplinkybę – D. Jėčys beveik nepalikdavo savo vadavietės ir retai kviesdavo pas save grupių vadus⁷⁷. Dar vienas keistas faktas – nei štabo darbuotojai, nei kiti pavaldiniai apygardos vado neinformavo, kad 1946 m. vasarą partizanų įvykdytų plataus masto represijų metu žuvo vaikai, buvo išžudytos šeimos⁷⁸. Jis net prašė A. Ramanausko skubiai

⁷⁴ Ten pat.

⁷⁵ Ten pat, l. 32.

⁷⁶ A. R a m a n a u s k a s, min. veik., p. XXX.

⁷⁷ Ten pat, p. 407.

⁷⁸ Dainavos apygardos vado D. Jėčio-*Ažuolio* 1946 10 10 tarnybinis raštas Merkio rinktinės vadui A. Ramanauskui-*Vanagai*, *LVA*, f. K-1, ap. 58, b. 44618/3, t. 8, l. 16.

pranešti „kur taip yra pasielgta, kiek nekaltų šeimos narių ir vaikų dėl vieno šeimoje atsiradusio šnipelio kaltės išžudyta, nurodant: valsčių, kaimą, vardą ir pavardę bei amžių nekaltai žuvusiųjų“⁷⁹. Deja, ir vėliau nepateisinami žudymai kartojosi, todėl nėra visai aiški apygardos vadų pozicija šiuo klausimu. Kartą, susitikęs su savo sūnumi, D. Jėčys prasitarė: „Sunkiau su enkavėdistų užverbuotais šnipais. Mes miške kalėjimų neturime, kur galėtume juos susodinti. Tenka juos naikinti, nors tarp jų pasi-taiko ir moterų, ir net vaikėzų“⁸⁰.

Kurio iš partizanų vadų vertinimai buvo arčiau tiesos? Ar iš tikrųjų partizanų šūviai pasiekė tikslą? Kokį tikslą jie pasiekė? Į šiuos klausimus iš dalies atsako SSSR MVD vyriausiosios kovos su banditizmu valdybos poskyrio viršininko majoro Gromovo 1946 m. rugsėjo 19 d. patikrinimo aktas⁸¹. Po birželio ir rugpjūčio mėn. baudžiamųjų akcijų sunerimo Maskvos valdžia. SSSR vidaus reikalų ministro pavaduotojas generolas leitenantas V. Riasnojus pasiuntė Gromovą patikrinti MVD Alytaus apskrities skyriaus agentūrinių-operatyvinių darbą. Pravestas tyrimas parodė, jog nuo 1946 m. sausio 1 d. iki rugsėjo 15 d. Alytaus apskrityje⁸² buvo užregistruoti 88 pagrindžio išpuoliai. Jų metu žuvo 220 ir buvo sužeista 11 žmonių, tarp jų: MVD kariuomenės kariškių žuvo 1, sribų – 9 (1 sužeistas), partinio ir sovietinio aktyvo – 15, civilių – 195 (10 sužeista). 1946 m. rugsėjo 15 d. MVD Alytaus aps. skyrius turėjo 11 agentų ir 268 informatorius (237 informatoriai užverbuoti 1946 m.), tačiau, kaip pažymėjo Gromovas, „iš informatorių tik nežymus procentas dirbo, kiti figūravo formaliai“. Iš 146 informatorių nuo jų užverbavimo MVD negavo nė vieno pranešimo, iš 39 gavo tik po 1 pranešimą, iš 26 informatorių – po 2 pranešimus ir tik iš 41 informatoriaus gauti daugiau kaip 2 pranešimai. Per 1946 m. 8,5 mėn. MVD apskrities skyrius iš agentų-informatorių tinklo išbraukė 83 informatorius, iš jų – 34 išvažiavo iš apskrities, 26 buvo atleisti dėl nedarbingumo, 8 suėmė čekistai ir tik 15 informatorių nužudė partizanai⁸³. Kaip matyti, sunaikinti informatoriai sudarė tik apie 7% visų sušaudytų civilių. Šie duomenys įrodo, kad dauguma 1946 m. Alytaus apskrityje žuvusiųjų nebuvo MVD informatoriai. Nekalbant apie MVD–MGB struktūrų darbuotojų, aktyvistų artimuosius, tai galėjo būti

⁷⁹ Ten pat, l. 16.

⁸⁰ A. Jėčys, *Sutryptos viltys: Dainavos apygardos partizanų vado Domininko Jėčio-Ažuolio sūnaus prisiminimai*, Vilnius, 2000, p.107.

⁸¹ SSSR MVD vyriausiosios kovos su banditizmu valdybos poskyrio viršininko majoro Gromovo 1946 09 19 LSSR MVD Alytaus apskrities skyriaus kovos su banditizmu agentūrinio-operatyvinio darbo nuo 1946 01 01 iki 1946 09 15 patikrinimo aktas, *LYA*, f. K–1, ap. 3, b. 808, t. 3, l. 191–206.

⁸² Tyrimas apėmė septynis Alytaus apskritį sudarančius valsčius: Seirijų, Butrimonių, Miroslavo, Simno, Alovės, Daugų ir Alytaus. Iki 1946 m. birželio mėn. Alytaus apskritį sudarė 15 valsčių. 1946 m. birželį 8 valsčiai tapo naujai sukurtų Prienų ir Varėnos apskričių dalimi.

⁸³ Žr. 81 nuorodą, l. 191–206.

šnipinėjimu kaltinti lojalūs sovietų valdžiai ar nepalankūs pagrindžiui gyventojai, ištremtų partizanų šeimų žemėje apsigyvenę naujakuriai, dėl klaidingos informacijos, keršto ir savivalės žuvę žmonės. Dalis galėjo būti savanoriai pranešėjai (skundikai).

Rudenį plataus masto baudžiamieji veiksmai tęsėsi toliau. Keršto ir neapykantos jausmai, įtarumas, atrodo, stipriai užvaldė partizanų sąmonę. Tam, be jokios abejonės, poveikį darė pagrindžio narių šeimų trėmimai, masiniai areštai, bendražygių nuolatinės žūtys, čekistų, strībų vykdomas gyventojų terorizavimas. Naktį iš spalio 24 į 25 d. Alytaus apskrities Miroslovo, Simno ir Seirijų valsčiuose Dzūkų rinktinės DLK Kęstučio grupė įvykdė egzekuciją¹⁶ išdavystė kaltintų žmonių (vieną sužeidė). Tarp žuvusiųjų – stribo, kelių naujakurių šeimos, valstiečiai, 2 nepilnamečiai⁸⁴. Spalio mėn. MVD suėmė 38 DLK Kęstučio grupės vado Vlodo Baciuškos-Žmogaus užverbuotus rezervistus (tarp jų 2 vadus). Šie areštai tikriausiai sukėlė represijas⁸⁵. Kita baudžiamoji akcija įvykdyta naktį iš lapkričio 15 į 16 d. Alytaus apskrities Simno ir Alytaus valsčiuose, kur buvo sunaikinti 25 išdavystė kaltinti civiliai⁸⁶. Tarp kitų, partizanai sušaudė vieną įtartą ryšiais su MVD pasipriešinimo dalyvio šeimą iš 4 narių, granata sužeidė dvi milicininko bute gyvenusias moteris⁸⁷.

Tauro apygardoje plataus masto baudžiamųjų akcijų buvo žymiai mažiau. Apygardos vadovybė, laikydama PLP štabo nutarimų, 1946 m. gegužės 1 d. įsakė rinktinių vadams vykdyti „komunistinių šnipų“ naikinimą tamsiomis naktimis. Buvo siekiama „suskaldyti NKVD jėgas, kad sumažintų aktyvių partizanų persekiojimą ir ramių gyventojų sekimą“. Partizanai turėjo veikti pagal rinktinių vadų ir kuopų vadų įsakymus⁸⁸. Tačiau šį įsakymą permanentiškai vykdė tik savarankiškai veikusi Šarūno rinktinė.

1946 m. naktį iš lapkričio 6 į 7 d. Lazdijų apskrities Šventežerio ir Veisiejų valsčių Mikyčių, Barčių, Teizininkų, Vytautų, Klepočių ir Šlavantų kaimuose Šarūno rinktinės „Ožio“ dalinys sušaudė 28 civilius⁸⁹. Emvėdistų duomenimis, žuvo apylinkės tarybos pirmininko pavaduotojas, 5 informatoriai, 5 naujakuriai, informatoriaus

⁸⁴ MVD Alytaus apskrities skyriaus viršininko papulkininkio Lisovsio 1946 11 06 tarnybinis raštas LSSR vidaus reikalų ministrui J. Bartašiūnui apie operatyvinę padėtį Alytaus apskrityje ir agentūrinio-operatyvinio darbo kovoje su banditizmu organizaciją, *LVA*, f. K-1, ap. 3, b. 808, t. 3, l. 35–47.

⁸⁵ Ten pat, p. 33.

⁸⁶ Išrašas iš archyvinės bylos Nr. 22/2, saugomos Valstybės saugumo komitete prie Lietuvos SSR Ministrų Tarybos, apie banditinius išpuolius, įvykdytus ginkluotų nacionalistinių gaujų dalyvių, veikusių Lietuvos SSR apskričių teritorijoje nuo 1946 07 01 iki 1946 12 30, *LVOA*, f. 3377, ap. 55, b. 84, l. 196.

⁸⁷ Ten pat.

⁸⁸ Lietuvos laisvės kovotojų Tauro apygardos vadovybės 1946 05 01 įsakymas rinktinių vadams vykdyti šnipų naikinimą tamsiomis naktimis, *Laisvės kovos...*, p. 183–184.

⁸⁹ B. K a š e l i o n i s, min. veik., p. 492.

žmona, sribo žmona ir jos 10 metų dukra, verbuoto informatoriumi šeima: vyras, žmona, 24 m. dukra ir 4 vaikai iki 18 m.⁹⁰

Tuometinę taikių gyventojų nuotaiką savo atsiminimuose perteikė buvęs Šarūno rinktinės partizanas A. Vaitulionis, tuomet dar gyvenęs legaliai: „Ši sykį kalbose [Lazdijų aps. miestelio gyventojų. – M. P.] daugiau nerimo kaip paprastai. Klausausi ir aš. Kažkas nauja. Iššaudyta šeima. Dar viena. Ir dar. Miškinių darbas. Aš tikiu ir netikiu. Kaip netikėti, jei kalba dėdė ar teta. Antra vertus, kad šaudytų ištisas šeimas, to nebuvo. Nukalti kokį naikintoją ar „aktyvą“, dar kokį svieto perėjūną – tai normalu. Jau nekalbant apie kareivius. Bet šeimos... <...> Daug žmonių pasimetę. Sutrikęs ir aš. Nežinojau tada, kad tai pradžia ilgai trukusios „Baltramiejaus nakties“. Kerštas. Aklas kerštas“⁹¹. Paradoksalu, tačiau kartais didvyriškumas, narsa ir nusikalstamas žiaurumas puikiai sugyvendavo viename žmoguje.

Kovos su čekistų slaptaisiais bendradarbiais taktika Dzūkijoje buvo ypatinga, nebūdinga kitiems regionams, todėl iš minėtų įvykių nedera susidaryti klaidingo visoje Lietuvoje vykusios kovos vaizdo. Kitur nekaltų aukų buvo žymiai mažiau. Nors partizanų vadai plataus masto represijas aiškino kaip vieną iš kovos su šnipais būdų, tačiau teroro šaknys buvo gilesnės – naikindamas tikrus ir tariamus kolaborantus pagrindis priešinosi kaimo sovietizavimo procesui, okupacinio režimo įsigalėjimui.

Lyginamieji duomenys: Vakarų Ukraina, Lietuva, Latvija ir Estija

Verta palyginti pragaištingą pagrindžiui informatorių veiklą ir kovą su jais besipriešinančiose sovietams SSSR teritorijose. J. Starkauskas, remdamasis Rusijos valstybinio karo archyvo duomenimis, pateikia tokius skaičius: 1947 m., agentams nurodžius, Lietuvoje žuvo 859 partizanai, arba 64% visų tais metais žuvusių partizanų. Atitinkamai Vakarų Ukrainoje – 2405 (58%), Latvijoje – 89 (84%), Estijoje – 39 (91%), Vakarų Baltarusijoje – 57 (95%). Visais kitais atvejais (karinių-čekistinių operacijų metu, pasalose, išgavus informaciją tardymo metu, atsitiktinai susidūrus, partizanų antpuolių metu) žuvo: Lietuvoje 485 (36%), Vakarų Ukrainoje 1732 (42%), Latvijoje 17 (16%), Estijoje 4 (9%), Vakarų Baltarusijoje 3 (5%)⁹².

⁹⁰ Ten pat, p. 492; Išrašas iš archyvinės bylos Nr. 22/1, saugomos KGB prie Lietuvos SSR Ministrų Tarybos, apie banditinius pasireiškimus, įvykdytus ginkluotų nacionalistinių gaujų dalyvių, veikusių Lietuvos SSR apskričių teritorijoje nuo 1946 02 01 iki 1946 06 30, *LVOA*, f. 3377, ap. 55, b. 84, l. 190.

⁹¹ A. V a i t u l i o n i s, Miško tragedijos, *Metai*, 1991 03, p. 168. A. Vaitulionį 1952 m. MGB privertė bendradarbiauti, tačiau savo atsiminimuose jam nebuvo prasmės iškreipti tuomet tarp gyventojų vyravusią nuotaiką.

⁹² J. S t a r k a u s k a s, *Čekistinė kariuomenė...*, p. 82–83.

Kodėl Vakarų Ukrainoje ir Lietuvoje, palyginti su kitomis respublikomis, agentų veikla buvo silpnesnė? Gali būti, kad lietuviai bei ukrainiečiai buvo atsparesni ir mažiau bendradarbiavo su nauja valdžia. Latvijoje ir Estijoje sovietizavimo procesas, matyt, vyko žymiai sparčiau. Be to, Lietuvoje stipriausiai iš minėtų šalių buvo kovojama su MGB informatoriais, baudžiami numanomi išdavikai.

Vertingą lyginamąjį tyrimą atliko A. Anušauskas⁹³. Jo tyrimo duomenimis, Lietuvoje civilių gyventojų žuvo 18 (1946) ir 12 (1947) kartų daugiau negu MVD vidaus kariuomenės kariškių (Vakarų Ukrainoje atitinkamai 5 ir 2, Latvijoje – 13 ir 3, Estijoje – 9 ir 2 kartus daugiau)⁹⁴. 1946 ir 1947 m. Lietuvoje partizanų antpuolių metu civilių žuvo apie du kartus daugiau negu Vakarų Ukrainoje, nors ukrainiečių laisvės kovotojų pajėgos buvo kelis kartus didesnės negu lietuvių. 1946 m. Lietuvoje žuvo 2262 (kitais duomenimis – 1630⁹⁵), Vakarų Ukrainoje – 1175 civiliai, 1947 m. atitinkamai 1976 (kitais duomenimis – 2029⁹⁶) ir 959⁹⁷. Be pagrindo A. Anušauskas visus be išimties žuvusius civilius vadina agentais, kolaborantais ir išdavikais⁹⁸. Kol neatsivers KGB centrinis archyvas Maskvoje, duomenų apie žuvusius čekistų slaptuosius bendradarbius mes neturėsime. Nukentėjo ne tik čekistų sekliai, jų artimieji, bet ir represinių struktūrų darbuotojų, aktyvistų šeimų nariai, sovietams prijautę asmenys ir visai niekuo dėti žmonės. Nekaltų aukų buvo nemažai, tačiau kokia tai buvo dalis nuo visų žuvusių civilių, nustatyti praktiškai neįmanoma.

A. Anušausko duomenis, liudijančius, kad Lietuvoje 1946–1947 m. mirties bausmės sovietų režimo rėmėjams, šalininkams, tikriems ir tariamiems represinių struktūrų talkininkams buvo taikomos plačiau nei bet kurioje kitoje respublikoje, patvirtina J. Starkausko⁹⁹ ir šio darbo autoriaus tyrimai. Pažvelkime į lentelėse pateiktus lyginamuosius duomenis:

⁹³ A. A n u š a u s k a s, Ginkluotos kovos dėl Baltijos šalių ir Vakarų Ukrainos nepriklausomybės lyginamoji analizė, *Genocidas ir rezistencija*, Vilnius, 1997, Nr. 2, p. 14–18; A. A n u š a u s k a s, A Comparison of the Armed Struggles for Independence in the Baltic States and Western Ukraine, *The Anti-Soviet Resistance in the Baltic States*, gen. ed. A. Anušauskas, Vilnius, 1999, p. 63–70.

⁹⁴ A. A n u š a u s k a s, Ginkluotos kovos..., p. 16–17.

⁹⁵ M. P o c i u s, Antisovietinis ginkluotas pasipriešinimas Lietuvoje 1944–1953 m.: represinių struktūrų nuostoliai ir civilinių gyventojų netektys, *Lietuvos istorijos metraštis, 1997 m.*, Vilnius, 1998, p. 212.

⁹⁶ Ten pat.

⁹⁷ A. A n u š a u s k a s, *Ginkluotos kovos...*, p. 16–17.

⁹⁸ Ten pat, p. 16

⁹⁹ J. S t a r k a u s k a s, *Čekistinė kariuomenė...*, p. 72–80.

**1946 m. sausio 11–31 d., vasario–rugsjūčio,
spalio mėn. partizanų antpuolių (8,5 mėn.) rezultatai**

	Vakarų Ukraina	Lietuva	Latvija	Estija
Įvykdyta antpuolių	1475	1276	494	188
Antpuolių metu nukauta ir nužudyta:				
NKVD–MVD–MGB darbuotojų	125	44	9	3
NKVD–MVD–MGB kariuomenės ir Sovietinės armijos kariškių	118	28	11	9
Naikintojų (stribų)	276	114	54	15
Partinių ir sovietinių aktyvistų	286	263	43	30
Civilių gyventojų	1266	1433	131	83

Sužeista

	Vakarų Ukraina	Lietuva	Latvija	Estija
NKVD–MVD–MGB darbuotojų	39	17	7	2
NKVD–MVD–MGB kariuomenės ir Sovietinės armijos kariškių	60	20	5	5
Naikintojų (stribų)	60	28	20	8
Partinių ir sovietinių aktyvistų	52	43	6	3
Civilių gyventojų	170	109	55	8

Dingo be žinios, paimta į nelaisvę

	Vakarų Ukraina	Lietuva	Latvija	Estija
NKVD–MVD–MGB darbuotojų	19	1	2	1
NKVD–MVD–MGB kariuomenės ir Sovietinės armijos kariškių	8	0	0	0
Naikintojų (stribų)	77	3	11	1
Partinių ir sovietinių aktyvistų	60	38	12	2
Civilių gyventojų	122	33	19	1

Lentelės sudarytos remiantis:

SSSR vidaus reikalų liaudies komisaro S. Kruglovo 1946 01 26 tarnybinis raštas J. Stalinui, V. Molotovui, L. Berijai, G. Malenkovui, *Rusijos Federacijos valstybinis archyvas*, f. 9401, ap. 2, b. 134, l. 167–178; SSSR vidaus reikalų liaudies komisaro S. Kruglovo 1946 02 10 tarnybinis raštas J. Stalinui, V. Molotovui, L. Berijai, G. Malenkovui, ten pat, f. 9401, ap. 2, b. 134, l. 252–263; SSSR vidaus reikalų liaudies komisaro S. Kruglovo 1946 03 11 tarnybinis raštas J. Stalinui, V. Molotovui, L. Berijai, G. Malenkovui, ten pat, f. 9401, ap. 2, b. 134, l. 444–458; SSSR vidaus reikalų ministro S. Kruglovo 1946 04 tarnybinis raštas J. Stalinui, V. Molotovui, L. Berijai, G. Malenkovui, ten pat, f. 9401, ap. 2, b. 135, l. 285–294; SSSR vidaus reikalų ministro S. Kruglovo 1946 05 12 tarnybinis raštas J. Stalinui, V. Molotovui, L. Berijai, A. Kuznecovui, ten pat, ap. 2, b. 136, l. 1–13; SSSR vidaus reikalų ministro S. Kruglovo 1946 06 17 tarnybinis raštas J. Stalinui, V. Molotovui, L. Berijai, A. Ždanovui, ten pat, f. 9401, ap. 2, b. 137, l. 173–185; SSSR vidaus reikalų ministro S. Kruglovo 1946 07 12 tarnybinis raštas J. Stalinui, V. Molotovui, L. Berijai, A. Ždanovui, ten pat, ap. 2, b. 138, l. 131–142; SSSR vidaus reikalų ministro S. Kruglovo 1946 08 21 tarnybinis raštas J. Stalinui, V. Molotovui, L. Berijai, A. Ždanovui, ten pat, f. 9401, ap. 2, b. 139, l. 46–73; SSSR vidaus reikalų ministro S. Kruglovo 1946 09 22 tarnybinis raštas J. Stalinui, V. Molotovui, L. Berijai, A. Ždanovui, ten pat, f. 9401, ap. 2, b. 139, l. 140–153; SSSR vidaus reikalų ministro S. Kruglovo 1946 10 24 tarnybinis raštas J. Stalinui, L. Berijai, A. Ždanovui, ten pat, f. 9401, ap. 2, b. 139, l. 265–275; SSSR vidaus reikalų ministro S. Kruglovo 1946 11 23 tarnybinis raštas J. Stalinui, L. Berijai, A. Ždanovui, ten pat, f. 9401, ap. 2, b. 139, l. 401–414; SSSR vidaus reikalų ministro S. Kruglovo 1947 01 17 tarnybinis raštas J. Stalinui, V. Molotovui, L. Berijai, A. Kuznecovui, ten pat, f. 9401, ap. 2, b. 168, l. 91–101.

Kaip matyti, Vakarų Ukrainoje daugiau buvo kovojama su okupantų represinėmis struktūromis, Lietuvoje – su kaltintais išdavyste civiliais, tačiau dėl čekistų slapųjų bendradarbių veiklos, kaip jau minėta, ukrainiečių partizanai patyrė mažiausius nuostolius¹⁰⁰. J. Starkausko manymu, ukrainiečiai, kurių yra keletą kartų daugiau nei lietuvių (Vakarų Ukrainoje tuomet gyveno apie 6,5 mln. gyventojų, Lietuvoje – apie 2,5 mln.), tikėjosi savo jėgomis išstumsią okupacinę kariuomenę, todėl kovėsi su NKVD kariuomenės ir Sovietinės armijos daliniais žymiai dažniau nei lietuviai. Jei-gu ši prielaida teisinga, tai ukrainiečių ir lietuvių pasipriešinimo organizacijų kovos strategija ganėtinai skyrėsi. Lietuvoje, laukiant Vakarų šalių ir SSSR karo, stengtasi išsaugoti jėgas, sulaikyti sovietizacijos procesą. Tuo tarpu Ukrainos pagrindis veikiausiai jautėsi pajėgus iškovoti valstybinę nepriklausomybę be išorės pagalbos. Dėl lyginamosios medžiagos trūkumo dar ankstoka daryti galutines išvadas.

¹⁰⁰ M. Pocius, min. veik., p. 214; J. Starkauskas, *Čekistinė kariuomenė...*, p. 71–84.

Išvados

1. Dainavos ir Tauro apygardų 1945–1947 m. baudžiamoji teisė griežtai reglamentavo mirties bausmių vykdymą. Neturint pakankamai kaltinamosios medžiagos, neperspėjus, nesudarius bylos ir trijų asmenų karo lauko teismo, buvo draudžiama bausti įtariamuosius. Jokiais sumetimais partizanų karo lauko teismo nuostatai, taisyklės, instrukcijos neleido žudyti nepilnamečių, senyvo amžiaus žmonių. Nesant pagrįstų kaltinimų, baudžiamosios teisės aktai neleido sušaudyti vietos administracijos pareigūnų, represinių struktūrų narių ir čekistų slaptųjų bendradarbių artimųjų. Dėl kovos aplinkybių sudėtingumo, moralinių normų nepaisymo, partizanai dažnai mažiau ar daugiau pažeisdavo baudžiamosios teisės aktus.

2. Sovietų Sąjungos slopinimo žinybų agentūrinė veikla buvo vienas iš pagrindinių pasipriešinimo malšinimo būdų. 1946–1947 m. Dainavos apygardos ir Tauro apygardos Šarūno rinktinės vadovybė kovoje su čekistų slaptaisiais bendradarbiais, šalia kitų priemonių, naudojo plataus masto baudžiamųjų akcijų taktiką. Sovietų teroras (pogrindžio narių šeimų trėmimai, gausūs areštai), bendražygių žūtys, agentų ir informatorių veikla labai veikė partizanų terorą. Masinės represijos buvo pasipriešinimo vadų iš anksto suplanuotos operacijos prieš išdavystę, šnipinėjimu kaltintus asmenis.

3. Vienu metu didelėje teritorijoje atliktais teroristiniais aktais pagrindis siekė trijų pagrindinių tikslų: a) išsklaidyti represinių struktūrų jėgas, tuo trukdant persekioti akcijas įvykdžiusius dalinius; b) sunaikinti, įbauginti čekistų slaptuosius bendradarbius; c) stabdyti kaimo sovietizacijos procesą – nubausti, išgašdinti totalitarinio režimo rėmėjus, paralyžiuoti komunistų bei vietos administracijos veiklą.

4. Plataus masto akcijos nebuvo efektyvi ir protinga kovos su čekistų slaptaisiais bendradarbiais taktika. Po teroristinių aktų nuo sovietų valdžios labai nukentėdavo taikūs gyventojai ir pogrindžio dalyviai (rėmėjai, ryšininkai, rezervistai). Kituose Lietuvos regionuose panašūs kovos metodai buvo praktikuojami gana retai.

5. Masinių baudžiamųjų akcijų vykdymo metu pasireiškė savivališki, žiaurūs kai kurių partizanų grupių veiksmai – nepilnamečių, senelių sušaudymai. Tai buvo niekuo nepateisinami kriminaliniai nusikaltimai, aklo keršto, neapykantos apraiška.

6. Partizanai mirtimi baudė ne tik numanomus čekistų seklius, bet ir jų artimuosius, slopinimo žinybų darbuotojų, partinių bei sovietinių aktyvistų šeimų narius, lojalius bolševikų valdžiai ir priešiškus pogrindžiui žmones. Jie buvo kaltinami Tėvynės išdavimu ir pagalba priešui. Greičiausiai nemaža jų dalis sušaudyta nepagrįstai arba kaltės, pateiktų kaltinimų ir bausmės santykis buvo neadekvatus. Tokie veiksmai darė atstumiantį poveikį visuomenei, kompromitavo partizanus ir visą ginkluotą pasipriešinimą gyventojų akyse, davė pagrindą komunistų propagandai, daugino priešų ir mažino rėmėjų gretas. Nenorėdami komplikuoti santykių su atskirais

daliniai, partizanų vadai dažniausiai negalėjo, o kai kurie ir nenorėjo užkirsti kelio nusikaltimams.

7. Lietuvos partizanų kovos taktika, lyginant su Ukraina, Latvija ir Estija, 1946–1947 m. išsiskyrė tuo, kad didesne dalimi buvo nukreipta prieš komunistus, sovietų valdžios bendradarbius, šalininkus, o ne slopinimo struktūrų narius. Totalitarinis režimas prievartavo gyventojus naikinti vieniems kitus ir tai buvo vienas iš didžiausių jo nusikaltimų.

PARTISAN STRUGGLE AGAINST SECRET COLLABORATORS OF CHEKA: SOUTH LITHUANIA 1945–1947

Summary

MINDAUGAS P O C I U S

The article “Partisan Struggle against Secret Collaborators of Cheka: South Lithuania 1945–1947” deals with some controversial aspects of the underground struggle against secret collaborators of Cheka: punitive operations carried out by partisans on a large scale, criminal law of the partisans, the position of the authorities, the tactics of the struggle with respect to agents and informers. Main causes that determined violence are discussed, the nature of struggle in various newly occupied countries is compared.

Criminal law of Dainava and Tauras counties of 1945–1947 strictly regulated execution of the death sentence. With sufficient incriminating evidence lacking, without any warning, without forming a case and the court-martial consisting of three persons, it was forbidden to punish the suspects. For no considerations did the court-martial of the partisans permitted to kill the minors or old people. Due to the complexity of the circumstances of the struggle, disregard of the moral norm the partisans often violated acts of criminal law to a greater of lesser extent.

The secret activity of the Soviet Union suppression departments was one of the major ways of suppressing resistance. In 1946–1947 the authorities of the partisans of South Lithuania alongside other means used the tactics of punitive actions on a large scale in their struggle against secret collaborators of Cheka. Soviet terrorism and the activity of informers strongly influenced terrorism of the partisans. Mass repression was the operation planned in advance by the resistance leaders against the individuals who were accused of treason or spying.

By committing terrorist acts on a large territory, at the same time the underground tried to achieve three objectives: a) to dispel the forces of repressive structures thereby interfering with persecution of the units, which have committed actions; b) to destroy, to intimidate secret collaborators of Cheka; c) to put a stop to the process of rural sovietisation – to punish, to frighten supporters of the regime, to paralyse the activity of the Communists and local administration.

Actions carried out on a large scale were not an effective and reasonable tactics of the struggle against secret collaborators of Cheka. Peaceful inhabitants often suffered greatly from the Soviet authorities following terrorist acts. Such methods of struggle were practised quite seldom in other regions of Lithuania. At the time of carrying out punitive actions wilful, cruel actions of some groups of partisans were performed – shooting dead the minors and old people. They were criminal actions, the manifestation of blind revenge and hatred, which could not be justified by any means. By killing the partisans did not only punish the implied detectives of the officials of Cheka, but also their family members, members of the employees of the suppression departments, the party and soviet activists, as well as people who were loyal to the power of Bolsheviks and who were hostile to the underground. They were accused of treason of their Motherland and assistance to the enemy.

The tactics of struggle of Lithuania's partisans, as compared to that of the partisans of the Ukraine, Latvia and Estonia, distinguished itself in that in 1946–1947 it was mainly directed against the collaborators, supporters of the Soviet power rather than against the members of suppression structures. The totalitarian regime forced the inhabitants to destroy one another and this was one of its most dreadful and vicious crimes.

Gauta 2002 m. rugpjūčio mėn.

Mindaugas P o c i u s (g. 1966 m.). Lietuvos istorijos instituto jaunesnysis mokslo darbuotojas. Tyrinėjimų sritis: Lietuvos istorijos sovietinio laikotarpio (1944–1953) problematika.

Lietuvos istorijos institutas, Kražių 5, Vilnius LT-2001.